ISBN 978-605-80211-3-6

ravza YAYINLARI

İlahiyat Fakültelerinde Kur'ân Eğitim ve Öğretimi

Dr. Ahmet Gökdemir

ravza YAYINLARI

İLAHİYAT FAKÜLTELERİNDE

KUR'ÂN EĞİTİM VE ÖĞRETİMİ

(Sorunlar-Çözümler-Yöntemler)

EDİTÖR
DR. AHMET GÖKDEMİR

ravza YAYINLARI

Kur'ân-ı Kerîm Eğitiminde Harflerin Sıfatlarından Uygulamalı Olarak Yararlanma Üzerine Bir Yöntem Denemesi (Zıt Sıfatlar Örneği)

Mustafa Kılıç*

Giriş

Tecvid ilminin tanımı âlimler tarafından farklı şekillerde yapılmıştır. Bununla birlikte yapılan tariflerde bu ilmin temel meselelerinin ifadesinde ulemâ nezdinde genel olarak muvâfakat bulunmaktadır. Tecvid ilminin tarifini yapıp amacını ifade eden müellifler, Kur'ân-ı Kerîm'in temel yapı taşı olan harflerin doğru/güzel bir şekilde telaffuz edilebilmesi için harflerin mahreç ve sıfatlarının bilinmesi gerektiği hususuna vurgu yapmışlardır.[1] Zira

* Dr. Öğretim Üyesi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi ABD.

1 Ebû Amr Osman b. Saîd b. Osman Dânî, *et-Tahdîd fi'l-itkân ve't-tecvîd*, thk. Ğânim Kaddûrî Hamed (Ammân: Dâru Ammâr, 2000), 68; Ebü'l-Hayr Şemseddîn Muhammed b. Muhammed b. el-Cezerî, *et-Temhîd fi ilmi't-tecvîd*, thk. Ğânim Kadûrî Hamed (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 59;

onların bazısı, bir harfi bütün yönleriyle diğerlerinden ayırt etmek için mahreç bilgisinin tek başına yeterli olmadığının altını çizmiş; mahreçleri aynı olan harflerin birbirinden ayrılmalarını sağlayan özelliklerin, harflerin sıfatları olduğunu belirtmişlerdir.[2]

Tecvid ilminin teorik ve pratik/uygulama olmak üzere iki bölümde mütalaa edilebileceğini belirten âlimler, teorik bilgilerin kitaplardan öğrenilebileceğini söylemektedir.[3]

Ebü'l-Hayr Şemseddîn Muhammed b. Muhammed b. el-Cezerî, *Manzûmetü'l-mukaddime fî mâ yecibü 'alâ kârii'l-Kur'âni en ya'lemeh*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (Cidde: Dâru Nûri'l-Mektebât, 2006), 1; Taşköprüzâde Ebü'l-Hayr 'İsamüddîn Ahmed Efendi, *Şerhu'l-mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk. Muhammed Seydî (Medine-i Münevvere: Vizâratü'ş-Şü'ûni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf ve'd-Da've ve'l-İrşâd, 1421), 114; Ebü'l-Hasan Nureddîn Ali b. Sultân Muhammed Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye alâ metni'l-Cezeriyye* (Mısır: Matbaatü Mustafa Bâbî ve Evlâdüh, 1948), 21; Saçaklızâde Mehmed b. Ebûbekir Maraşî, *Cühdü'l-mukıll*, thk. Sâlim Kaddûrî Hamed (Amman: Dâru Ammâr, 2008), 109; Muhammed Mekkî Nasr Cüraysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd fî 'ilmi tecvîdi'l-Kur'âni'l-Mecîd*, tsh. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2003), 14-15; Mahmûd Halîl Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, zabeta nassahû ve allaka aleyhi Muhammad Talha Bilâl Minyâr (Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 1999), 17-18; Abdülfettâh Seyyid Acemî Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvidi kelâmi'l-Bârî* (Medine: Mektebetü Tayyibe, 2005), 1: 45; Ali Celaleddin Karakılıç, *Tecîd İlmi Kur'ânı Kerîm Okuma Kâıdeleri* (Ankara: Kalkan Matbaacılık, 2016), 19-20; İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okuma Kâideleri* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2007), 165; Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları* (Bursa: Emin Yayınları, 2013), 77-78; Ramazan Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat* (İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014), 26; Ahmet Gökdemir, "el-Mürşidü'l-Vecîz ve en-Neşr Bağlamında Ebû Şâme ile İbnü'l-Cezerî'nin Kur'ân Tilâvetine Bakışı", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2019), 117.

2 Ebû Muhammed b. Hammus b. Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib, (ö. 437/1045), *er-Ri'âye li tecvîdi'l-kırâe ve tahkîki lafzi't-tilâve*, thk. Ahmed Hasan Ferhat (Ammân: Dâru Ammâr, 1996), 115; Ğânim Kaddûri Hamed, *ed-Dirâsâtü's-savtiyye 'inde 'ulemâi't-tecvîd* (Amman: Dâru Ammâr, 2007), 195.

3 Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okuma Kâideleri*, 172; Fatih Çollak, ""Reîsü'l-Kurrâ"lık Müessesesi ve Esâmî-i Kurrâ Defteri", *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları-IV* (Kırâat İlmi ve Problemleri) (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002), 208. Ayrıca krş. Dânî, *et-Tahdîd fi'l-itkân ve't-tecvîd*, 95-101, 168; Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 23-24; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıll*, 109-110; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, I: 50.

Bununla birlikte onlar, tecvid kurallarını usûlüne uygun olarak tatbik edebilmenin yegâne yolunun bir fem-i muhsinden[4] müşâfehe[5] ile ders almak olduğunu vurgulamışlardır.[6] Buna göre Kur'ân-ı Kerîm derslerinin iki yönünün olduğu söylenebilir. Birincisi öğrenciye tecvid ilminin (konularının) teorik olarak öğretilmesi; ikincisi ise öğretilen teorik bilgilerin uygulamalarının yaptırılmasıdır. Yukarıda yapılan nakillerden anlaşıldığına göre öğrencinin hocaya en çok ihtiyaç

4 *Fem-i muhsin*, Kur'ân tilâvetini kurallarına uygun olarak en güzel (doğru) tarzda icra eden üstat demektir. Uzman hoca veya hocalardan ders alarak kendini yetiştiren ve sonra da mükemmel bir üslup ve edâ ile Kur'ân'ı okuyan ve okutan kimseye *mukri/üstat/fem-i muhsin* denmektedir. bk. Mehmet Ali Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları* (İstanbul: Nümune Matbaacılık, ts.), 31-32.

5 Talebenin, Kur'ân tilâvetini/kıraatini hocasından yüz yüze -kitaplardan değil- öğrenmesine müşâfehe denilmektedir.

6 Dânî, *et-Tahdîd fi'l-itkân ve't-tecvîd*, 95-101, 168; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırââti'l-aşr*, thk. Ali Muhammed Dabbâ', (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Âlemiyye, ts.), 1: 213; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd*, 76-78, 163; Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-*fikriyye, 23-24; Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Abdülgani Dimyâtî, *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kırââti'l-erbeate aşer*, thk. Şa'bân Muhammed İsmâîl (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1987), 1: 67-68; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıll*, 110; Cüraysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 15-16; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 1: 51-52; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okuma Kâideleri*, 172-173; Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvîd Istılahları* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013), 150; Sıtkı Gülle, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvîd İlmi* (İstanbul: Huzur Yayınları, 2005), 7-8; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 51, 58; Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, 31; Yusuf Alemdar, "İlâhiyat Fakültelerinde Kur'an Dersleri İle İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (2008): 182-183, 208.

duyduğu bölüm, uygulamaların yaptırılması meselesidir. Zira pratik bilgilerin kitaplardan telafisi mümkün olsa da uygulamaların doğru bir şekilde yapılabilmesi için bir fem-i muhsinden ders almanın zorunlu olduğu anlaşılmaktadır.[7] Bu doğrultuda Kur'ân-ı Kerîm derslerinde teorik bilgilerin öğretilmesinin yanı sıra bunların uygulamalarına odaklanmanın, söz konusu eğitimin verimliliği açısından hem ihtiyaç hem de gereklilik olduğu ifade edilebilir.

Kur'ân-ı Kerîm derslerinin en önemli özelliği, onun uygulamalı ve hocaya bağımlı bir ders olmasıdır. Bu durum, Kur'ân'ın sağlıklı bir şekilde tilâvet edilebilmesi eğitimini diğer teorik derslere nazaran zorlaştırmaktadır. Zira Kur'ân eğitimi hem uygulama gerektirmekte hem hocaya bağımlı bir şekilde yürütülmekte (müşâfeten) hem de diğer eğitimlere göre daha uzun bir zamana ihtiyaç duymaktadır. Bütün bunların yanı sıra bahsedilen uygulamaların tamamı ses eğitimi temelinde sürdürülebilmektedir. İşin temelinde ses eğitiminin bulunması, bu eğitimin en zor tarafı olarak görülebilir. Zira hocadan duyulan sesin aynen taklit edilip seslendirilmesi, doğru telaffuz şeklinin öğrenilebilmesi için yegâne yoldur. Esasen harflerin mahreçleri bilgisinde, onların doğru telaffuz edilebilmeleri için ağızın hangi noktasından çıkarılması gerektiği yazılı veya sözlü olarak tarif edilir. Harflerin sıfatları bilgisinde ise, harfin doğru telaffuzu esnasında duyulan sesin sahip olduğu özellikler çeşitli yönleriyle anlatır.

7 Kur'ân ve kıraat ilminin teoriğini bilmenin yanında pratiğini de bilen fem-i muhsinin ağzından duyarak öğrenmeye "müşâfeheten ahz" denir. Kur'ân tedrisatında lafzın edâ şekillerini alma noktasında, öğrencinin fem-i muhsinin huzurunda olmak kaydıyla ağzından o lafzı duyması, lafzın telaffuz şeklini hocasına kontrol ettirmesi ve lüzûmu halinde tashihi gerekmektedir. Yaşar Akaslan, "Türkiye'de Kıraat İlmi Eğitim-Öğretimi", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 2 (2018), 1099.

Harfin, kendi mahrecinden ve sahip olduğu bütün sıfatların aynı anda bir araya getirilip seslendirilmesinden, doğru ses/telaffuz elde edilir. Kur'ân eğitiminde bu bilgilerin mümkün mertebe görsel materyallerle desteklenmesinin, önemli ölçüde ses eğitimi temelinde sürdürülen Kur'ân eğitimini kolaylaştırdığı müşahede edilmektedir. Zira bir kısım tecvid kitaplarında -matbaada ve teknolojide kaydedilen gelişmelere paralel olarak özellikle son dönemlerde hazırlananlarda- görülen harflerin mahreçleri için hazırlanan birtakım şemaların bu ihtiyaçtan kaynaklandığı anlaşılmaktadır.[8] Aynı düşünceden hareketle Kur'ân eğitiminde harflerin sıfatları için de bazı metotlar geliştirilebilir. Bu çalışma, harflerin lâzımî-zıt sıfatlarının yazı tonlarının farklı olması metoduyla harflerin sıfatları bilgilerinin, pratiğe aktarılabilmesini kolaylaştırmak amacıyla hazırlanmıştır.

Harflerin Sıfatları

İlim-cehalet, sevinç-hüzün ve sabır-acele gibi başka bir şeyle kâim olan özelliklere lügatte sıfat denir. Sıfat siyah-beyaz ve mavi-sarı gibi insanla veya başka bir şeyle de kâim olabilir. Sıfatın manevî veya hissî[9] olması arasında fark yoktur.[10] Tecvid ıstılahında ise mahreçte oluşması esnasında harfin vasıflandığı hems, cehr, isti'lâ ve istifâl gibi keyfiyetlere sıfat

8 Tecvid kurallarına göre farklı renklendirmeler kullanılarak tab edilen Mushaflar da bu çerçevede değerlendirilebilir.

9 *Manevî* sıfat ile ilim, kahramanlık, sevinç, hüzün gibi varlığının zihin ile idrak edilebilmesi; maddi bir varlığının olmaması, görülememesi ve el ile tutulamaması kastedilmektedir. Bunun zıddı ise *hissî* sıfattır ki; bunların beş duyu organından birisi ile idrak edilmeleri mümkündür. Harflerin sıfatlarının tamamı, manevî'dir. bk. Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 80.

10 Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 80.

denir. Harfin düzgün/güzel telaffuz edilebilmesi için bu sıfatlara riayet edilmesi gerekmektedir.[11]

Tecvid âlimleri harf için mahrecin, bir şeyin mahiyetinin bilindiği mizan; sıfatın ise söz konusu şeyin hey'etinin ve keyfiyetinin bilindiği mihenk taşı/ayırıcı özelliği mesabesinde olduğunu ifade etmişlerdir. Onlar, mahreci aynı olan harflerin birbirinden ancak sıfatlar sayesinde temyiz edilebileceğini belirtmişlerdir. Mahreçleri bir olan harflerin farklı sıfatları olmasaydı kelamın, tek bir mahreç ve sıfatı bulunan hayvanların sesi gibi olacağını, bu durumda da ortaya çıkan sesten anlatılmak istenen meramın anlaşılamayacağının altını çizmişlerdir.[12]

Esasen harf telaffuz edildiğinde ağızdan çıkması gereken doğru sesin farklı yönlerden durumlarını belirten, onu tasvir eden özellikler sıfat olarak isimlendirilmektedir. Bu yönüyle harflerin mizana/teraziye; sıfatlarının ise altının kalitesinin belirlendiği mihenk taşına benzetilmesi manidardır. Zira Kur'ân tilâveti esnasında harfin sesinde meydana gelebilecek hatanın kaynağı genel olarak mahreç veya sıfat olmak üzere iki temel sebebe dayanmaktadır. Harf telaffuz edilirken herhangi bir sıfatın uygulanmasında meydana gelebilecek eksiklik veya fazlalık, hatanın derecesine ve hata yapılan sıfata göre harfi ya zayıflatmakta ya olması gerektiğinden kuvvetli hale getirmekte yahut harfin telaffuzdan düşmesine (tilâvet esnasında sesinin hiç duyulmamasına) veya başka bir harfe dönüşmesine sebep olmaktadır. Sıfatların mihenk taşı olarak

11 Taşköprüzâde, *Şerhu'l-mukaddimeti'l-Cezeriyye*, 87; Husarî, *Ahkâmu kıraâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 80; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 1: 77.

12 Ahmed b. Muhammed Mağnisî, *Tercüme-i Cezerî* (İzmir: Hafız Nuri Efendi Matbaası, 1301/1885), 109; Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 15; Cüraysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 44; Husarî, *Ahkâmu kıraâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 77.

kullanılması, yalnızca oluşan hatanın tespit edilmesiyle sınırlı tutulmamalıdır. Harflerin sıfatlarını bilmek, öncelikli olarak Kur'ân tilâveti esnasında harfin sesinde oluşan bozukluğun tespit edilebilmesine yardımcı olmaktadır. Akabinde ise bir taraftan söz konusu hatanın kaynağının (hangi sıfattaki ziyade veya noksan nedeniyle hata oluştuğunun) saptanması imkânını, diğer taraftan da belirlenin yanlışın nasıl düzeltilebileceği bilgisini sunmaktadır. Örneğin hems sıfatını ve onun özelliklerini bilmek, Felak suresi okunurken -hata yapılması durumunda- hem «النَّفَّاثَاتِ» kelimesindeki «ف» ve «ث» harflerinin zayıf kaldığının tespit edilmesini hem de bu hatanın nasıl giderilebileceğinin doğru bir şekilde açıklanmasını sağlamaktadır. Bu durumda söz konusu iki harfte de hems sıfatı vardır. Hems sıfatlı harflerin yapısında nefesin baskın olarak bulunması gerekmektedir. Ayrıca bu iki harf rihvet harfidir. Buna göre de harf telaffuz edilirken harfin sesinin akması gerekmektedir. Bahsi geçen hatalı telaffuz bu iki sıfat açısından değerlendirildiğinde hem hata hem hatanın kaynağı tespit edilmiş hem de onun nasıl giderilebileceği (nefes baskın olacak şekilde harfin sesinin akması gerektiği) belirlenmiş olmaktadır.

Tecvid müellifleri harflerin sıfatlarının faydasını üç madde altında açıklamışlardır:

1. Harflerin sıfatları, mahreçleri aynı olan harflerin birbirinden temyiz edilmesini sağlar. Bu bağlamda «ط» harfinde isti'lâ, ıtbâk ve cehr sıfatları olmasaydı -mahreçleri aynı olduğu için- «ت» olurdu. «ه», «ح» ve «ث» harfleri ise, mahreçleri aynı olsaydı tek bir harf olurlardı.
2. Harflerin güçlü ve zayıf olanı sıfatlar yoluyla bilinir. Bu sayede birbirine idgam edilecek ve edilmeyecek harfler belirlenir.

3. Harflerin sıfatlarına riayet ederek Kur'ân-ı Kerîm tilâvet etmek, mahreçleri farklı olan harflerin lafzının güzel telaffuz edilmelerini sağlar.[13]

Kıraat, tecvid ve Arap dili âlimleri harflerin sıfatlarının kaç tane olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Ulemadan harflerin sıfatlarının sayısını kırk dört taneye kadar çıkaranlar[14] olmakla birlikte bu sayıyı bazı âlimler on altı,[15] bazıları ise on sekiz[16] olarak zikretmiştir. Âlimler arasında sıfatların sayısı konusunda başka görüşler de bulunmaktadır. Sıfatların sayısı konusunda meşhur olan görüş, bunların on yedi[17] olduğunu söyleyen âlimlerinkidir. *el-Mukaddimetü'l-Cezeriyye* ile *et-Tayyibe* isimli eserlerinde İbnü'l-Cezeri ile bu eserlerin şârihleri ve başka âlimler de meşhur olan görüşü (on yedi) tercih etmişlerdir.[18]

Âlimler, harflerin sıfatlarının lâzımî ve ârizî olmak üzere ikiye ayırıldığını belirtmişlerdir.

1. Lâzımî sıfatlar; cehr, isti'lâ ve ıtbak gibi harften hiçbir durumda ayrılmayan sıfatlardır.

13 Cüraysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 45; Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 79-80; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 1: 77.

14 Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye li tecvîdi'l-kırâe,* 115. Esasen bu sayıya dâhil edilen maddelerin bir kısmı harflerin lakablarına, bir kısmı ise sarf ilminin alanına girmektedir. krş. Hamed, *ed-Dirâsâtü's-savtiyye*, 196.

15 Dânî, *et-Tahdîd fi'l-itkân*, 105; Ebü'l-'Alâ Hasan b. Ahmed Hemedânî, (ö. 569/1173), *et-Temhîd fi ma'rifeti't-tecvîd*, thk. Cemaleddin Muhammed Şerif, Mecdi Fethi Seyyid (Tanta/Mısır: Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, 2005), 250.

16 Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıll*, 141-173.

17 İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetü'l-mukaddime*, 2-3; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 202-205; İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-neşr fi'l-kırââti'l-'aşr*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (Dımeşk: Mektebetü İbni'l-Cezerî, 2012), 8; Taşköprüzâde *Şerhu'l-mukaddimeti'l-Cezeriyye*, 87-104; Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 15-19.

18 Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 1: 78.

2. Ârizî sıfatlar ise tefhîm, terkîk, izhâr, idgam, med ve kasr gibi harfte bazı durumlarda bulunan, bazı durumlarda ise ondan ayrılan (bulunmayan) sıfatlardır.[19]

Lâzımî sıfatlar da zıddı olanlar ve zıddı olmayanlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. [20] Zıddı olan sıfatlar her grupta ikişer sıfat olmak kaydıyla beş gruptan oluşmaktadır. Buna göre zıddı olan sıfatlar on tanedir.[21] Her grupta harfler özelliklerine göre ikiye ayrılmakta; harfler her grupta farklı sıfatlar için yeniden düzenlenmektedir. Bu nedenle bir harfin birbirinin zıddı olan iki sıfata aynı anda sahip olması mümkün olmamaktadır. Neticede her harfin en az beş sıfatı bulunmaktadır. Çalışmada söz konusu zıd sıfatlar kaynaklara müracaatla açıklanacak, ardından yazı tonu farklılığı metoduyla bunların Kur'ân-ı Kerim eğitiminde pratikte kullanılmasına dair örnek tablolar ve uygulamalar verilecektir.

Zıddı Olan Sıfatlar

ZIDDI OLAN SIFATLAR				
1. Grup	2. Grup	3. Grup	4. Grup	5. Grup
A. İsti'lâ B. İstifâl	A. Itbâk B. İnfitâh	A. Hems B. Cehr	A. Şiddet C. Beyniyye B. Rihvet	A. İzlâk B. Ismât

Kur'ân-ı Kerîm eğitiminde öğrenilmesi gereken ilk sıfatların ist'lâ ve onun zıddı olan istifâl olması uygun gözükmektedir. Zira bu sıfat, Kur'ân-ı Kerîm okumanın ilk kez

19 Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 81; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 1: 78.

20 Hamza Miskîn, *Tecvîd-i edâiyye* (İzmir: Hafız Nuri Efendi Matbaası, 1301/1885), 39; Cüraysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 46; Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 81; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 1: 78.

21 Şiddet ve rihvet sıfatlarının arasında bir de tevassut/ beyniyye sıfatı bulunmakta, bu gurupta üç sıfat olmaktadır. Tevassut/beyniyye sıfatı ile zıddı olan sıfatların sayısı da on bir'e çıkmaktadır.

öğretildiği kimselerde bile uygulanabilmektedir. Bu nedenle sıfatların sıralaması kaynaklarda farklı şekillerde verilse de anlatıma/uygulamaya bu sıfatlardan başlamanın daha faydalı olacağı mülahaza edilmektedir.[22]

1. Grup

a) İsti'lâ (الاستعلاء): İsti'lâ sözlükte yükselmek; tecvid ıstılahında ise harfi telaffuz ederken dilin üst damağa yükselmesi anlamına gelmektedir. İsti'lâ harfleri «خص ضغط قظ» olmak üzere yedi tanedir.[23] Mekkî b. Ebî Tâlib (ö. 437/1045), isti'lâ sıfatı bakımından en güçlü harfin «ق»; İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) ise «ط» olduğunu söylemiştir.[24] Bu harfler telaffuz edilirken dil üst damağa yükseldiği için söz konusu harfler *müsta'liye* olarak da isimlendirilmiştir. Bu harflerin sesleri (ağız içinde) yüksek bir yerden çıktığı için de *müsta'liye* olarak isimlendirilmeleri mümkündür.[25] Saçaklızâde Maraşî (ö. 1145/1732), isti'lâ sıfatında dil kökünün üst damağa doğru yükseldiğini belirterek daha detaylı sayılabilecek bir açıklama yapmıştır. O, isti'lâ sıfatında itibar edilmesi gerekenin, dil kökünün yükselmesi olduğunu, bu durumda dilin diğer kısımlarının yükselip yükselmemesinin önemli olmadığını söylemiştir. Dil ortasından çıkan «ش», «ج», ve «ي» harflerinde dilin sadece ortasının yükseldiğini; «ك» harfinde ise dil kökü

22 Türkçe'de bu sıfatlardan isti'lâ için *kalın*; istifâl için *ince* tanımlaması yapılmaktadır.

23 Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye*, 125; Dânî, *et-Tahdîd fi'l-itkân*, 106-107; Abdülvehhâb b. Muhammed. Abdülvehhâb b. Abdülkuddûs Kurtubî, *el-Mûdıh fi't-tecvîd*, thk. Ğânim Kaddûrî Hamed (Ammân: Dâru Ammar, 2000), 90-91; Hemedânî, *et-Temhîd fî ma'rifeti't-tecvîd*, 252; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd*, 100; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 202; Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 17; Cüraysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 51; Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 90; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 1: 81.

24 Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye*, 125; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 202.

25 Cüraysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 51.

ile dil ortasının arasındaki bölgenin yükseldiğini (dil kökünün yükselmediğini) bu nedenle de -her ne kadar ağız içinde dilin bazı bölümleri yükselse de- bu dört harfin isti'lâ harflerinden sayılmadığını, zira bu harflerde dilin yükselmesinin, isti'lâ harflerindeki yükselme gibi olmadığını belirtmiştir.[26]

Az sayıda âlimin «ح» ve «ع» harflerini de isti'lâ harflerinden saydıkları nakledilmektedir.[27] Ğânim Kaddûri Hamed, isti'lâ harfleri ile birlikte «ح» ve «ع» harflerinin imâle'ye mani olmaları nedeniyle[28] bazı kurrânın söz konusu harfleri isti'lâ harflerine dâhil etmiş olabileceklerini, ancak bunun kabul edilemeyeceğini ifade etmiştir.[29] Buna karşın özellikle ülkemizde kalın harflere «ح» ve «ع»ın da dâhil edildiği bilinen bir gerçektir. Bu nedenle ülkemizde yapılan Kur'ân eğitiminde bu hatanın giderilmesi için özel bir gayret gerektiği gözlemlenmektedir.

İsti'lâ harflerinden olmamakla birlikte «ر»[30] ve «ل»[31] harfleri de tefhîm ile okunduklarında, isti'lâ harflerine katıldıkları bazı âlimler tarafından ifade edilmektedir.[32]

b) İstifâl (الاستفال): İstifâl sözlükte alçalma, dibe inme; tecvid ilminde ise harfi telaffuz ederken dilin üst damağa yükselmeyip ağız içinde aşağıya inmesi manasına

26 Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıll*, 151-152.

27 Hamed, *ed-Dirâsâtü's-savtiyye*, 249.

28 Ebû Ali Hasan b. İbrahim b. Yezdâd Ehvâzî, *el-Vecîz fî şerhi kırââti'l-karaeti's-semâniyyeti'l-emsâri'l-hamse*, thk. Düreyd Hasan Ahmed (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2002), 116.

29 Hamed, *ed-Dirâsâtü's-savtiyye*, 249.

30 «ر» harfinin terkîk ve tefhim ile okunduğu durumlar için tecvid kitaplarında özel bir bahis bulunmaktadır.

31 Malum olduğu üzere lafzatullah'ın lâm'ı bazen ince bazen kalın okunmaktadır.

32 Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıll*, 151; Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 92.

gelmektedir. İstifâl, isti'lâ sıfatının zıddı olup harfleri de isti'lâ sıfatlı harflerin dışındakilerdir.[33]

İSTİ'LÂ (الاستعلاء) & İSTİFÂL (الاستفال)

ا ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش
ص ض ط ظ ع غ ف ق ك ل م ن و ه ي

Kur'ân eğitimine ilk başlandığında öğretilecek bilgilerin, yapılacak uygulamaların başında harflerin isti'lâ ve istifâl sıfatlarına riayet edilerek okunmasının bulunması önem arz etmektedir. Bu sıfatların derslerde yapılacak koro/toplu çalışmalarda görsel materyallerle de desteklenerek uygulamalı olarak çalışılması, Kur'ân-ı Kerîm derslerindeki verimliliği arttıracaktır. Aşağıda örnek olarak seçilen Ğâşiye suresinde -renk kargaşasından kaçınmak amacıyla- sadece isti'lâ harfleri ve «ر» ile Lafzatullah'ın «ل»ının tefhîm ile (kalın) okunduğu yerler kırmızıya boyanmıştır. Aşağıdaki surede görülen kırmızı rengi, harflerin isti'lâ («ر» ve «ل» için tefhîm) sıfatına işaret etmektedir. Boyanmayan harflerin istifâl ile (ince) okunması gerekmektedir. Bu çalışmada öğrencilerin ince harflerin fethalı medleri (بَا تَا يَا لَا...) ile «ح» ve «ع» harflerine dikkatlerinin çekilmesi, söz konusu harflerin kalın okunmaması gerektiğinin vurgulanmasının faydalı olduğu gözlemlenmektedir. İsti'lâ ve istifâl sıfatları harflerin harekeli, sâkin ve şeddeli durumlarının tamamında bariz bir şekilde hissedilen sıfatlar olduğu için, söz konusu harfler, her durumlarında renklendirilmiştir.

[33] Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye li tecvîdi'l-kırâe*, 123-124; Dânî, *et-Tahdîd fi'l-itkân*, 107; Kurtubî, *el-Mûdıh*, 91; Hemedânî, *et-Temhîd fî ma'rifeti't-tecvîd*, 252; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd*, 100; Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 17; Cüraysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 51-52; Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 91; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 1: 81-82.

سُورَةُ الْغَاشِيَةِ

اَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ * بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ *

هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ ﴿١﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ ﴿٢﴾
عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ ﴿٣﴾ تَصْلٰى نَارًا حَامِيَةً ﴿٤﴾ تُسْقٰى مِنْ عَيْنٍ اٰنِيَةٍ
﴿٥﴾ لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ اِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ ﴿٦﴾ لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي
مِنْ جُوعٍ ﴿٧﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ ﴿٨﴾ لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ ﴿٩﴾
فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿٠١﴾ لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً ﴿١١﴾ فِيهَا عَيْنٌ
جَارِيَةٌ ﴿٢١﴾ فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ ﴿٣١﴾ وَاَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ
﴿٤١﴾ وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ ﴿٥١﴾ وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ ﴿٦١﴾ اَفَلَا
يَنْظُرُونَ اِلَى الْاِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ﴿٧١﴾ وَاِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ
رُفِعَتْ ﴿٨١﴾ وَاِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ﴿٩١﴾ وَاِلَى الْاَرْضِ
كَيْفَ سُطِحَتْ ﴿٠٢﴾ فَذَكِّرْ اِنَّمَا اَنْتَ مُذَكِّرٌ ﴿١٢﴾ لَسْتَ عَلَيْهِمْ
بِمُصَيْطِرٍ ﴿٢٢﴾ اِلَّا مَنْ تَوَلّٰى وَكَفَرَ ﴿٣٢﴾ فَيُعَذِّبُهُ اللهُ الْعَذَابَ
الْاَكْبَرَ ﴿٤٢﴾ اِنَّ اِلَيْنَا اِيَابَهُمْ ﴿٥٢﴾ ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ﴿٦٢﴾

2. Grup

a) Itbâk (الاطباق): Itbâk lügatte yapıştırmak; tecvid ilminde ise harfi telaffuz ederken dilin bir bölümünün (sırtının,[34] kökünün ve ortasının[35]), karşısındaki üst damağa yapışması ve harfin sesinin dil ile damak arasında hapsolması anlamına gelmektedir. Dilin kökünün ve ortasının üst damağa yapışması ile tam bir yapışma ve sesin tamamen hapsolması

[34] Kurtubî, *el-Mûdıh*, 90; Hemedânî, *et-Temhîd fî ma'rifeti't-tecvîd*, 252.
[35] Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıll*, 152.

kastedilmemektedir.[36] Zira tam yapışma ve sesin tam olarak hapsolması sadece «ط» harfinde olmaktadır.[37] Itbâk harfleri «ط», «ض», «ص» ve «ظ» olmak üzere dört tanedir.[38]

Itbâk sıfatı itibariyle harflerin bir kısmı, diğerlerine göre daha güçlüdür. Itbâk sıfatı bakımından en güçlü harf, sahip olduğu cehr ve şiddet sıfatları nedeniyle «ق»; en zayıfı ise rihvet sıfatı ve dil ucunun üst ön dişlere meyletmesinden dolayı «ظ» harfidir. «ص» ve «ض» harfleri ise ıtbâk sıfatı bakımından orta şiddette sahiptirler.[39]

Itbâk, isti'lâ'dan daha baskın bir sıfattır. İsti'lâ harflerinin yukarıda zikredilen dört tanesi aynı zamanda ıtbâk harfidir. Buna göre her ıtbâk harfi aynı zamanda isti'lâ sıfatına sahiptir ama isti'la sıfatlı bazı harflerde («غ», «خ» ve «ق») ıtbâk bulunmamaktadır.[40]

Bazı âlimler ıtbâk sıfatının önemine dikkat çekmek amacıyla, "Itbâk sıfatı olmasaydı «س», «ص»; «د», «ط» ve «ذ», «ظ» olurdu. Ayrıca ıtbâk sıfatı olmazsa, «ض» harfi olmazdı, çünkü

36 Bazı müellifler, burada bahsedilen yapışmanın, dilin damağa diğer harflerden daha fazla yaklaşmasından kinaye olduğunu söylemektedir. bk. Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 93; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 1: 82.

37 Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıll*, 152.

38 Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye li tecvîdi'l-kırâe*, 122; Dânî, *et-Tahdîd fi'l-itkân*, 106; Kurtubî, *el-Mûdıh*, 90; Hemedânî, *et-Temhîd fi ma'rifeti't-tecvîd*, 252; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fi ilmi't-tecvîd*, 100; Taşköprüzâde, *Şerhu'l-mukaddimeti'l-Cezeriyye*, 96; Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 17; Cüraysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 52; Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 93; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 1: 82.

39 Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye li tecvîdi'l-kırâe*, 122-123; Kurtubî, *el-Mûdıh*, 90; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fi ilmi't-tecvîd*, 100; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıll*, 153; Cüraysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 52-53; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 1: 82.

40 Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıll*, 152-153; Cüraysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 52; Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 93-94; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 1: 82.

onun dönüşebileceği başka bir harf yoktur. Bu nedenle ıtbâk sıfatı olmazsa, «ض» harfi tamamen kaybolur."[41] demişlerdir.

b) İnfitâh (الانفتاح): İnfitâh, ıtbâk sıfatının zıddı olup sözlükte ayrılma, uzaklaşma; tecvid ilminde ise dil ile damak arasının açılması anlamına gelmektedir. Böylece harfi telaffuz ederken ses ağızdan, dil ile damak arasında sıkışmadan çıkar. İnftâh harfleri, ıtbâk harflerinin dışında kalanlardır.[42]

Itbâk (الاطباق) & İnfitâh (الانفتاح)

ا ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش **ص ض ط ظ**
ع غ ف ق ك ل م ن و ه ي

Itbâk sıfatlı harfler yalnızca dört tane olduğu için bunların uygulamalarının harf çalışmalarında (özellikle isti'la harfi ile birlikte) yapılabileceği düşüncesi ile sure üzerinde örnek sure boyaması yapılmamıştır. Verilen tablolarda yalnızca isti'lâ sıfatına sahip harfler turuncu; hem isti'lâ hem de ıtbâk sıfatlarına sahip olanlar ise koyu kırmızı renk ile gösterilmeye çalışılmıştır.

İSTİ'LÂ - İSTİFÂL & ITBÂK - İNFİTÂH

ا ب ت ث ج ح **خ** د ذ ر ز س ش **ص ض ط ظ**
غ ع ف **ق** ك ل م ن و ه ي

41 Kurtubî, *el-Mûdıh*, 90; Hemedânî, *et-Temhîd fi ma'rifeti't-tecvîd*, 252.

42 Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye li tecvîdi'l-kırâe*, 123; Dânî, *et-Tahdîd fi'l-itkân*, 106; Kurtubî, *el-Mûdıh*, 90; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fi ilmi't-tecvîd*, 100; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıll*, 153; Cüraysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 53; Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 94; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 1: 82.

3. Grup

a) Hems (الهمس): Hems Arap dilinde gizlilik; tecvid ıstılahında ise harfi telaffuz ederken nefesin akması manasına gelmektedir. Harfleri seslendirirken harfin ve mahrece itimadın zayıf olması nedeniyle nefesin akmasına hems denir. Hems sıfatı "فَحَثَّهُ شَخْصٌ سَكَت" ibaresinde geçen on harfte bulunmaktadır.[43]

Hems, kendisinin zıddı olan cehr'den daha zayıf bir sıfattır.[44] Hems sıfatlı harflerin bir kısmı, diğerlerinden daha zayıftır. Bu çerçevede «ص» ve «خ» harfleri, diğerlerinden daha güçlüdür. Çünkü «ص» harfinde ıtbâk, isti'lâ ve safîr; «خ»da ise isti'lâ sıfatı bulunmaktadır ki; bunların tamamı kuvvet sıfatlarıdır.[45] «ص» ve «خ» harfinden sonra en kuvvetli hems harfleri yapılarındaki şiddet sıfatından dolayı «ت» ve «ك»tir.[46] Hems sıfatlı harflerin en zayıfı «ث», «ح», «ف» ve «ه»dir. Çünkü bunlarda kuvvet sıfatı yoktur. Bunların en zayfı ise bütün zayıf sıfatları bünyesinde toplaması nedeniyle «ه» harfidir.[47]

b) Cehr (الجهر): Cehr Arap dilinde güçlü, şiddetli ses; ıstılahta ise harfin kendi kuvvetinden ve mahrece

43 Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye li tecvîdi'l-kırâe*, 116; Dânî, *et-Tahdîd fi'l-itkân*, 105; Kurtubî, *el-Mûdıh*, 88; Hemedânî, *et-Temhîd fi ma'rifeti't-tecvîd*, 250; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fi ilmi't-tecvîd*, 97; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 202; Taşköprüzâde, *Şerhu'l-mukaddimeti'l-Cezeriyye*, 91-92; Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 16; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıll*, 141-142; Cüraysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 47; Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 83; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 1: 78.

44 İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fi ilmi't-tecvîd*, 97; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 202.

45 Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye li tecvîdi'l-kırâe*, 116; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fi ilmi't-tecvîd*, 97; Cüraysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 47; Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 83-84.

46 Cüraysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 47.

47 Cüraysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 47; Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 84.

dayanmasının kuvvetli olmasından dolayı telaffuz esnasında nefesin hapsedilmesi manasına gelmektedir. Cehr, hems sıfatının zıddı olup hems harflerinin dışında kalanlar, cehr harfleridir.[48]

Cehr harflerinin bir kısmı, bünyelerindeki kuvvetli sıfatlar nedeniyle diğerlerinden daha güçlüdür.[49] «ط» ve «د» harfleri cehr sıfatında ortak olsalar da «ط» harfi, bünyesindeki isti'lâ, ıtbâk ve tefhîm sıfatları sayesinde «د»dan daha güçlüdür.[50]

Saçaklızâde (ö. 1145/1732), hems ile cehn sıfatlarının uygulamadaki farkını şu şekilde açıklamaya gayret etmiştir: Nefesin tamamı ses keyfiyetine bürünüp kuvvetli bir ses çıkarsa harf cehr; nefesin bir kısmı sessiz kalıp harf ile birlikte akarsa harf hems sıfatlı olur. Bununla birlikte bahsedilen fark ancak cehrî kıraatte meydana gelir. "*Güçlü ses*" ile kastedilen açık/cehrî olandır. "*Sessiz*" ile maksut, harfin başlangıcında açık olmakla birlikte cehrî olarak akmayan sestir. Bu bağlamda «أَنْ» deyip «نْ» harfinin sesini uzattığında nefesin tamamının cehrî ses şeklinde olduğunu (uzadığını) anlarsın. «أَصْ» deyip «صْ» harfinin sesini uzattığında ise harfin başlangıcında nefesin *cehrî ses* olarak çıktığını duymakla birlikte (devamının ve) sonunun söz konusu cehrî sesten ari bulunup hafi/gizli bir ses olduğunu fark edersin. Esasen hems harflerinin seslerinin bir kısmı cehr, bir kısmı hems

48 Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye li tecvîdi'l-kırâe*, 116-117; Dânî, *et-Tahdîd fi'l-itkân*, 105; Kurtubî, *el-Mûdıh*, 88; Hemedânî, *et-Temhîd fi ma'rifeti't-tecvîd*, 250-251; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fi ilmi't-tecvîd*, 97-98; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 202; Taşköprüzâde, *Şerhu'l-mukaddimeti'l-Cezeriyye*, 87; Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 16; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıll*, 141-142; Cüraysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 47; Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 84; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 1: 78-79.

49 İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fi ilmi't-tecvîd*, 97.

50 Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıll*, 142; Cüraysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 47; Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 84.

özelliğinde olmakla birlikte ıstılahta bunlar hems sıfatlı harfler olarak isimlendirilmektedirler.[51]

Abdülvehhâb Kurtubî (ö. 461/1069) ise hems ve cehr sıfatları arasındaki farklılığı "Hems ve cehr harfleri harekeli veya med ile telaffuz edildiğinde (سَسَسَ كَكَكَ – سَا سَا سَا كَا كَا كَا / قَقَقَ – قَا قَا قَا) sesin, nefesin akması nedeniyle hems harflerinde zayıfladığı; nefes akışı engellendiği için cehr harflerinde ise güçlendiği görülecektir."[52] şeklinde açıklamıştır.

HEMS (الهمس) & CEHR (الجهر)

فَ حَ ثَّ هُ شَ خْ صِّ سَ كَ تْ

ا ب ج د ذ ر ز ض ط ظ ع غ ق ل م ن و ي

Harflerin doğru telaffuzu açısından "hems-cehr" ve "şiddet-beyniyye-rihvet" sıfatlarının birlikte değerlendirilmesi daha uygun olacağı düşüncesiyle bu grup, bir sonraki grupla birlikte değerlendirilecek; ikisi için örnek bir sure üzerinden renklendirme metodu izah edilmeye çalışılacaktır.

4. Grup

a) Şiddet (الشدة): Şiddet Arap dilinde kuvvet; tecvid ıstılahında ise harfi telaffuz ederken mahrece dayanmanın kuvvetli olması nedeniyle sesin hapsolup akmaması anlamına gelmektedir. Şiddet sıfatlı harfler «أَجِدْ قَطٍ بَكَتْ»tir.[53]

[51] Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıll*, 142-143.

[52] Kurtubî, *el-Mûdıh*, 88-89.

[53] Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye li tecvîdi'l-kırâe*, 117; Dânî, *et-Tahdîd fi'l-itkân*, 105-106; Kurtubî, *el-Mûdıh*, 89; Hemedânî, *et-Temhîd fi ma'rifeti't-tecvîd*, 251; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd*, 98; Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 16; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıll*, 143; Cüraysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 48; Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 84-85.

Şiddet harfleri kuvvet bakımından farklı derecelere sahiptir. Bir harfte, «ط» harfinde olduğu gibi, şiddet sıfatıyla birlikte isti'lâ, cehr ve ıtbâk sıfatları da varsa bu harf -sıfatları itibariyle- çok güçlü olur. Harfin kuvveti ve zayıflığı, sahip olduğu sıfatlara göre takdir edilir.[54]

b) Rihvet (الرخوة): Rihvet lügatte yumuşaklık; ıstılahta ise harfin kendisinin ve mahrece yaslanmasının zayıf olması nedeniyle harf telaffuz edilirken sesin akması ve harfin yumuşak olması anlamına gelir. Rihvet, şiddet sıfatının zıddı olup harfleri şiddet ve beyniyye sıfatının haricindeki (خَسُّ حَظٍّ شَصُّ هَزٍّ وَضَغْثٍ يَا فَذْ)[55] harflerdir.[56]

c) Tevassut/Beyniyye (التوسط \ البينية): Tevassut Arap dilinde orta yol; ıstılahta ise harfi telaffuz ederken harfin sesinin şiddet ile rihvet sıfatları arasında ortada olması anlamına gelmektedir. Tevassut harfleri telaffuz edilirken ses, ne şiddet harflerinde olduğu gibi tamamen hapsedilmekte ne de rihvet harflerinde olduğu gibi tamamen akıtılmaktadır. Bu nedenle söz konusu harfler, tevassut sıfatıyla nitelendirilmişlerdir.[57] Tevassut harfleri «لِنْ عُمَرُ» olmak üzere beş tanedir.[58]

[54] Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye li tecvîdi'l-kırâe*, 117-118; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fi ilmi't-tecvîd*, 98; Cüraysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 48; Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 86.

[55] Bazı âlimler «و», «ا» ve «ي» harflerini tevassut harflerinden saymışlardır. Bu farklılık, tevassut sıfatında belirtilmiştir.

[56] Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye li tecvîdi'l-kırâe*, 118-119; Dânî, *et-Tahdîd fi'l-itkân*, 106; Kurtubî, *el-Mûdıh*, 89; Hemedânî, *et-Temhîd fi ma'rifeti't-tecvîd*, 251; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd*, 98-99; Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 16; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıll*, 143-144; Cüraysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 48-49; Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 86.

[57] Kurtubî, *el-Mûdıh*, 89-90; Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 86-87.

[58] Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 16-17; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıll*,

Mekki b. Ebî Tâlib, Abdulvehhâb Kurtubî ve Hemedânî (ö. 569/1173) gibi bazı âlimler, tevassut sıfatlı harflerin «لَمْ يَرْوِ عَنَّا» harfleri olduğunu söylemişlerdir. Dânî'nin (ö. 444/1053) rihvet harflerinin sayısının on üç olduğunu söyleyip bunlar arasında «و» ve «ي» harflerini saymamasından, onun da aynı taksimatı benimsediği anlaşılmaktadır. İbnü'l-Cezerî tevassut harflerini *et-Temhîd fi ilmi't-tecvîd*'inde «لم يرو عنا» olarak zikrederken *el-Mukaddime* ve *en-Neşr fi'l-kırââti'l-aşr* isimli eserlerinde «لِنْ عُمَرُ» olarak verip bazılarının bunlara «و» ve «ي» harflerini de ilave ettiklerini belirtmiştir.[59]

ŞİDDET (الشدة) & BEYNİYYE (البينية) & RİHVET (الرخوة)

اَجِدْ قَطٍ بَكَتْ

لِنْ عُمَرُ

ث ح خ ذ ز س ش ص ض ظ غ ف و ه ي

Zıt sıfatlar arasında "hems, cehr" ile "şiddet, rihvet, tevassut/beyniyye" gruplarının neyi ifade ettiklerinin öğrenciler tarafından birbiriyle karıştırıldığı gözlemlenmektedir. Bu grup arasındaki farkı, Saçaklızâde şöyle izah etmiştir: Cehrî kıraatte harf hems olsa bile harflerin tamamının sesi cehrî'dir. Cehr harfi olsa dahi harfin sesi nefes olmaksızın gerçekleşmez. Çünkü sesin hakikati işitilen nefestir. Sesin hapsolması, nefesin hapsolmasını; sesin akması nefesin de akmasını gerektirir. Hems harfi olsalar da harflerin nefesi sesten ayrılmaz. Çünkü harfin hakikati

59 143-144; Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 86.
Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye li tecvîdi'l-kırâe*, 118-119; Dânî, *et-Tahdîd fi'l-itkân*, 106; Kurtubî, *el-Mûdıh fi't-tecvîd*, 89; Hemedânî, *et-Temhîd fi ma'rifeti't-tecvîd*, 251; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fi ilmi't-tecvîd*, 98 & *en-Neşr*, 202 & *Manzûmetü'l-mukaddime*, 3.

mahrece yaslanan sestir. Cehr harfinin nefesi az; hems harfinin ise (nefesi) çoktur. «ك» ve «ت» harflerinde olduğu gibi güçlü bir ses değil de nefes akabilir. Bu, 'çok nefes akar, harfin (telaffuzu esnasında) baş tarafında hâsıl olan güçlü ses akmaz, çok nefes akar' demektir. Bununla murat olunan, ses akışının tamamen nefyi değildir. Zira «ش» harfi, «ك» ve «ت» gibi hems harflerinden olmakla birlikte «الطَشّ» kelimesinde «ش»in sesi akar, istersen onun sesini uzatabilirsin. «ض» ve «غ»da olduğu gibi ses akar, nefes akmaz. Bu, "güçlü ses akar, hems'te olduğu gibi çok nefes akmaz" anlamına gelir. Kastedilen, nefes akışının tamamen nefyedilmesi değildir. Zira bazı âlimler rihvet, sesin ve nefesin akmasıdır, demişlerdir.[60]

Söz konusu iki grup sıfat arasındaki fark, bazı âlimler tarafından ise şu şekilde açıklanmıştır: Harf telaffuz edilirken dışarıya çıkan nefesin tamamı harf olarak belirip bu sayede güçlü bir ses oluşursa bu, cehr harfidir. Söz konusu nefesin bir bölümü "ses"e dönüşmeden kalıp harf ile birlikte akarsa bu, hems harfidir. Harfin sesi mahreçte iyice sıkışıp oraya hapsolur; harf ile birlikte akmazsa bu, şiddet diye isimlendirilir. «الحَجّ» kelimesinde vakf yapacak olsan (الحَجْ), sesinin (mahreçte) sıkışıp kaldığını görürsün. Öyle ki bu durumda harfin sesini uzatmak istesen, uzatamazsın.«الطَشّ» kelimesinde olduğu gibi ses mahreçte hapsolmayıp tam olarak akarsa, hems olarak isimlendirilir. «الطَشّ» kelimesinde vakf yaptığında (الطَشْ) «شْ» harfinin sesinin aktığını ve istediğin taktirde onun sesini uzatabildiğini görürsün.«الخِلّ» kelimesindeki gibi sesin mahreçte ne tam olarak sıkışması ne de tam olarak akmaması durumunda ise şiddet ile rihvet arasında mütevassıt olur.«الخِلّ» kelimesinde vakf yaptığında

60 Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıll*, 145-146.

(الخِلْ) sesin «الطَشْ» kelimesindeki gibi akmadığını, buna karşın «الحجْ» daki gibi hapsolmadığını; bunların arasında itidal ile çıktığını görürsün.[61]

Bazı âlimler şiddet-rihvet harflerinin, cehr ve hems diye (şiddet-i mechûre, şiddet-i mehmûse, rihvet-i mechûre ve rihvet-i mehmûse) bölümlere ayrıldığını açıkça belirtmiş;[62] böylece iki sıfat grubu arasındaki ilişkiye ve farka işaret etmişlerdir: Harfin sesi ve nefesi ya tamamen hapsolunur, böylece güçlü bir ses elde edilir ki; bu, şiddet harflerinde olur. Yahut ses ve nefes hapsolunmayıp ikisi de tam olarak akar ki; bunlar rihvet harfleridir. Yahut tam hapsolunma ile tam akma arasında olur ki; bu beyniyye harflerinde olur.[63] Rihvet-i mechûre'de ses az bir nefes ile birlikte; rihvet-i mehmûse'de ise (ses) çok nefes ile birlikte akar.[64]

Yapılan açıklamalardan anlaşıldığına göre duyulan ses, "nefes" ve "ses tellerinin titreşimiyle elde edilen ses"in karışımıyla oluşmaktadır. Hiçbir harfin sesi ne tek başına nefes'ten ne de sadece "ses tellerinin titreşimiyle elde edilen ses"ten hâsıl olmaktadır. Bazı harflerin yapısında nefes çoktur/baskındır; bazılarında ise "ses tellerinin titreşimiyle elde edilen ses" çoktur/baskındır. Bir harfin yapısında nefes baskın ise ona hems sıfatlı harf; "ses tellerinin titreşimiyle elde edilen ses" baskın ise ona da cehr sıfatlı harf denmektedir.

Şiddet sıfatlı harflerde mahrece yaslanma güçlü olduğu için fazladan bir ses veya nefes akışı olmaz, harf mahreçten aniden çıkar. «أَجِدْ قَطٍ بَ» harfleri, *şiddet-i mechûre* şeklinde adlandırılır. «ك» ve «ت» harflerinde de ses mahreçten aniden çıkmakla birlikte bunların son bölümlerinde harflerin yapısı gereği nefes biraz akar. Bu iki harf *beyniyye-i mechûre* olarak isimlendirilmektedir. Şiddet sıfatlı harflerin tamamında mahrece yaslanma kuvvetli olup fazladan bir ses veya nefes akışı bulunmadığından, harf telaffuz edilirken gereken süreye en az (ânî harfler) bu harflerde ihtiyaç duyulmaktadır.

Tevassut/beyniyye harflerinde (لِنْ عُمَرْ) mahrece yaslanma şiddet harflerine göre biraz zayıflamakta, harfin sesi biraz akmakta, dolayısıyla harf telaffuz edilirken gerekli zaman -yine şiddet sıfatlı harflere nazaran- biraz artmaktadır. Bu harflere, nefes akmadığı için, *beyniyye-i mechûre* denmektedir.

Rihvet harfleri de *rihvet-i mehmûse* ve *rihvet-i mechûre* şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Rihvet-i mehmûse harfleri, «ك» ve «ت» harflerinin dışındaki hems sıfatlı harflerdir (فَحَثَّهُ شَخْصٌ سَ). Rihvet-i mehmûse harflerinde mahrece yaslanma zayıflamakta, harfin nefesi baskın olmak üzere sesi akmakta ve harf telaffuz edilirken gerekli zaman uzun olmaktadır. Rihvet-i mechûre harflerinde ise yine mahrece yaslanma zayıflamakta ve harf telaffuz edilirken ihtiyaç duyulan süre uzamakta, ama bu defa ses tellerinin titreşimiyle oluşan ses baskın olmak (nefes az miktarda bulunmak) üzere harfin sesi akmaktadır. "Hems-cehr" ile "şiddet-beyniyye-rihvet" gruplarının arasındaki ilişki aşağıda tablo olarak verilmiştir.

61 Taşköprüzâde *Şerhu'l-mukaddimeti'l-Cezeriyye*, 89-90; Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 16; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıll*, 144; Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 87.

62 Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıll*, 145.

63 Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıll*, 146-147.

64 Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıll*, 143.

Şiddet-i Mecûre	ب	ط	ق		د	ج	ا	
Şiddet-i Mehmûse				ثْ	كَ			
Beyniyye-i Mechûre		ر	م	ع		ن	ل	
Rihvet-i Mehmuse	سَ	ضّ	خْ	شَ	هُ	ثَّ	حَ	فَ
Rihvet-i Mechûre		ي	و	ع	ض	ظ	د	ز

Lâzımî sıfatlar, her halükarda harfte bulunan, ondan bir an için bile ayrılması düşünülemeyen sıfatlardır. Dolayısıyla harf harekeli, sâkin ve şeddeli iken bu sıfatlar harfte bulunmaktadır. Nitekim, harflerin harekeli okunmaları esnasında söz konusu sıfatların birinin veya birkaçının ihmal edilmesi nedeniyle birtakım hataların ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Ancak âlimler, söz konusu sıfatların, harfler sâkin olduğunda daha bariz bir şekilde ortaya çıktığını, hatta ses ile nefes arasındaki farkın da en iyi bu yolla bilinebileceğini ifade etmişlerdir.[65] Bu nedenle tevassut/beyniyye ve rihvet sıfatları için gerek harflerin müstakil olarak çalıştırılmasında gerekse surelerde kullanılan renklendirmelerde harflerin sâkin ve şeddeli durumlarında boyama yapılmış; harekeli hallerinde -renk kargaşası oluşmasın diye- renk kullanılmamıştır. Bu gruptaki renklendirmeler, olumlu çağrışım yapması açısından trafik ışıklarının içerdiği anlam da göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Buna göre yeşil renkli harflerin üzerinde durmadan geçilecek (şiddet), sarı veya turuncu renkli harflerin üzerinde biraz durulup sesin biraz akması sağlanacak (beyniyye/tevassut), kırmızı renkli harfler üzerinde ise acele edilmeyip harfin sesinin (rihvet-i mehmûse'de nefes, rihvet-i

[65] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 199; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıll*, 144; Cüraysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid*, 48; Husarî, *Ahkâmu kıraâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 84-85.

mechîre'de ise ses tellerinin titreşiminden doğan ses baskın olacak şekilde) akması temin edilecektir. Renk kargaşasına yol açmaması için, üzerinde durulması gerekmeyen şiddet harfleri için sure uygulamalarında renklendirme yapılmamıştır. Bu şekilde her hafta yapılan tekrarlar, öğrenciler meleke kazanana kadar devam edecektir.

Harfler şeddeli okunduklarında mahrece yaslanmalarının durumuna göre "şiddet" sıfatlı harfler ile "rihvet ve beyniyye" harfleri arasında bir fark oluşmaktadır. Buna göre şiddet harfleri, telaffuz edilirken mahrece yaslanma kuvvetli olup ses akmadığı için, şeddeli olduklarında, şeddenin ortasında ses akışı tamamen kesilmekte, harf adeta ortadan ikiye ayrılmaktadır. Rihvet ve beyniyye sıfatlı harflerde ise mahrece yaslanma zayıfladığı için şedde esnasında ses akmaya devam etmektedir. Bu nedenle harfler şeddeli okunduklarında şedde esnasında şiddet harflerinde sesi akıtmamaya; rihvet ve beyniyye harflerinde ise sesi bölmemeye dikkat etmek gerekmektedir.

Kur'ân eğitiminde mümkün mertebe somutlaştırılan ve teori-uygulama birlikteliği sağlanan derslerin verimliliği de artacaktır. Bu sayede her harfe hakkını vererek okuma eğitimi müşâfehe yoluyla sürdürülecek, koro/toplu okumadan sonra öğrenciler teker teker dinlenirken aynı uyarılar yapılacaktır. Bu ve benzeri metotlar sayesinde, Kur'ân eğitiminde hoca ile öğrenci arasında doğru iletişimi sağlayacak ortak bir dil oluşturulacaktır. Hataların tespitinde ve düzeltilmesinde tecvid terimleri etkin bir şekilde kullanılacaktır. Dersin hocası ıtbâk, isti'la, rihvet vb. kelimelerini kullandığında öğrenciler hocanın bu terimler ile ne kastettiğini bilecek, hoca ile öğrenciler arasında bu terimler üzerinden doğru ve sağlıklı bir iletişim kurulabilecektir. Böylece öğrenciler hem neyi, niçin yanlış yaptığını anlayacak hem de hatalarını nasıl düzeltebileceklerini kavrayacaklardır.

سُورَةُ الْفَجْرِ

اَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ * بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ *

وَالْفَجْرِ ﴿١﴾ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ﴿٢﴾ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ﴿٣﴾ وَالَّيْلِ
اِذَا يَسْرِ ﴿٤﴾ هَلْ فِي ذٰلِكَ قَسَمٌ لِذِي حِجْرٍ ﴿٥﴾ اَلَمْ تَرَ كَيْفَ
فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ﴿٦﴾ اِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ﴿٧﴾ اَلَّتِي لَمْ يُخْلَقْ
مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ﴿٨﴾ وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ﴿٩﴾
وَفِرْعَوْنَ ذِي الْاَوْتَادِ ﴿١٠﴾ اَلَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ ﴿١١﴾
فَاَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ ﴿١٢﴾ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ
﴿١٣﴾ اِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ ﴿١٤﴾ فَاَمَّا الْاِنْسَانُ اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ رَبُّهُ
فَاَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي اَكْرَمَنِ ﴿١٥﴾ وَاَمَّا اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ فَقَدَرَ
عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي اَهَانَنِ ﴿١٦﴾ كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ
﴿١٧﴾ وَلَا تَحَاضُّونَ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴿١٨﴾ وَتَاْكُلُونَ
التُّرَاثَ اَكْلًا لَمًّا ﴿١٩﴾ وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا ﴿٢٠﴾ كَلَّا
اِذَا دُكَّتِ الْاَرْضُ دَكًّا دَكًّا ﴿٢١﴾ وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا
صَفًّا ﴿٢٢﴾ وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ وَاَنّٰى
لَهُ الذِّكْرٰى ﴿٢٣﴾ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي ﴿٢٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ
لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ اَحَدٌ ﴿٢٥﴾ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ اَحَدٌ ﴿٢٦﴾ يَا
اَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ﴿٢٧﴾ اِرْجِعِي اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً
﴿٢٨﴾ فَادْخُلِي فِي عِبَادِي ﴿٢٩﴾ وَادْخُلِي جَنَّتِي ﴿٣٠﴾

5. Grup

a) İzlâk (الازلاق): İzlâk sözlükte dilin keskinliği ve belagati anlamlarına gelir ve bir şeyin ucu ve sınırına ıtlak olunur. Tecvid ilminde izlâk, harfi telaffuz ederken onun dilin veya dudakların ucuna yaslanmasını ifade eder. İzlâk harfleri «فَرَّ مِنْ لُبِّ» olmak üzere altı tanedir. Bu harflerden bazısı (ر – ل – ن) dil ucundan, diğerleri (ف – ل – م) ise dudakların ucundan çıkar.[66] İzlâk harfleri telaffuz bakımından dile en kolay gelen harflerdir.[67]

b) İsmât (الاصمات): İsmât lügatte men etmek demektir. Tecvid ıstılahında ismât, Arap dilinde kök itibariyle üç harften daha fazla olan kelimelerin bütün harflerinin ismât harflerinden oluşmamasını ifade eder. Arap dilinde kök itibariyle üç harften daha fazla harften oluşan kelimelerin en az bir harfinin izlâk harflerinden olması gerekmektedir. Bu durum, kelimelerin telaffuzunu kolaylaştırmaktadır. «عَسْجَد»[68] ve «عَسَطُوس»[69] gibi kök itibariyle üç harften daha fazla olup sadece ismât harflerinden oluşan kelimelerin Arapça'ya dışarıdan girmiş (muarreb) oldukları anlaşılmaktadır. İsmât, izlâk sıfatının zıddı olup izlâk harflerinin (فَرَّ مِنْ لُبِّ) dışındakiler, ismât harfleridir.[70]

Yukarıda yapılan açıklamalardan hareketle izlâk ve ismât sıfatlarının, harflerin düzgün telaffuz edilmeleriyle alakalarının olmadığı söylenebilir.[71] Söz konusu durum nedeniyle olsa gerek bazı kıraat ve tecvid âlimleri bu iki sıfatı

66 Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 95-96.
67 Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 95.
68 Kelime *altın* anlamına gelmektedir.
69 Bambu'ya benzeyen bir ağaç çeşididir.
70 Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 96.
71 Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 97.

eserlerine almamışlardır.[72] Bu nedenle esasen Kur'ân eğitiminin pratik olarak yapıldığı derslerde bu iki sıfat üzerinde durmaya ihtiyaç olmadığı anlaşılmaktadır.

İZLÂK (الازلاق) & ISMÂT (الاصمات)

فِ رَّ مِ نْ لُ بِّ

ا ت ث ج ح خ د ذ ز س ش ص ض ط ظ ع غ ق ك و ه ي

Sonuç

Temel amacı Kur'ân-ı Kerîm harflerinin en düzgün biçimde okumasını sağlamak olan tecvid ilmi üzerine yazılan eserlerde harflerin mahreçleri ve sıfatları konusunun önemli bir yer işgal ettiği gözlemlenmektedir. Zira harflerin düzgün telaffuzlarına ulaşmanın yolu, öncelikli olarak onların mahreçlerini bilmekten, ardından da sıfatlarını öğrenmekten geçmektedir.

Mahreç ve sıfatların öğrenilmesi önemli olmakla birlikte bunların Kur'ân tilâvetine yansıtılabilmesi için uygulanması gerekmektedir. Uygulamada kullanıl(a)mayan teorik bilgilerin, tecvid ilminin temel amacına hizmet etmeyeceği aşikârdır. Bu meyanda teorik bilgi ile uygulamanın birleştirilmesinin bir gereklilik arz ettiği gözlemlenmektedir. Eğitimde çağın getirdiği yeni imkânlardan da istifade ederek farklı metotların geliştirilmesi mümkün gözükmektedir. Bu nedenle Kur'ân-ı Kerîm eğitiminde kullanılacak görsel

[72] Mesela bk. Muhammed b. Pir Ali Birgivî, *ed-Dürru'l-yetîm* (İzmir: Hafız Nuri Efendi Matbaası, 1301/1885), 3-4; Seyyid Ali b. Hüseyin Eskicizâde, *Tercüme-i Dürr-i Yetîm* (İzmir: Hafız Nuri Efendi Matbaası, 1301/1885), 7-9; İbrahim b. Ahmed b. Süleyman Merğînî, *Nücûmü't-tavâli' ale'd-düreri'l-levâmi' fi asli mukrii'l-imâm Nâfi'* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 166-175; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 115-122.

materyallerin arttırılmasının ve derslerde akıllı tahtaların veya projeksiyonların aktif olarak kullanılmasının, söz konusu eğitime katkı sağlayacağı söylenebilir.

Bu çerçevede tecvid ilminin temel meselelerinden olup kişinin Kur'ân tilâvetini doğrudan etkileyen sıfatların uygulamalı olarak öğretimini kolaylaştıracak yeni bir metot denemesi yapılmıştır. Buna göre derste koro/toplu okuma metoduyla çalışılacak sureler seçilmekte ve bu surelerdeki harfler, zıt sıfatlara göre bilgisayar ortamında renklendirilmektedir. Sınıfta okumaya geçmeden önce söz konusu sıfatlar anlatılmakta, ardından daha önceden hazırlanan konuyla ilgili olarak, harfleri renklendirilmiş sure akıllı tahtada açılarak buradan koro/toplu okuma metoduyla sıfatların uygulamalı eğitimi yapılmaktadır. Bu sayede konu hem teorik olarak anlatılmakta hem de bu bilgilerin pratiğe nasıl aktarıldığı uygulamalı olarak çalışılmaktadır. Bu uygulama her ders tekrar edilmektedir. Bahsi geçen metot, 2011 yılından beri farklı gruplarda tatbik edilmektedir. Söz konusu metodun, Kur'ân eğitiminde olması gereken teorik bilgi ve uygulama birlikteliğinin sağlanmasına önemli katkılar sağladığı gözlemlenmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm dersleri, ses eğitimi temelinde yürütüldüğü için birtakım zorlukları bünyesinden barındırmaktadır. Kur'ân eğitiminin söz konusu yapısı gereği derste kullanılan somut materyallerin azlığı nedeniyle hoca ile öğrenciler arasında iletişimin zaman zaman sağlıklı kurulamadığı anlaşılmaktadır. Hocanın anlatmak istediği şeyi öğrencilerin yer yer anla(ya)madığına şahit olunmaktadır. Bu duruma, tecvid ilminde kullanılan terimler ile bunların nasıl uygulandığını tam olarak kavrayamamış öğrenciler nezdinde daha sık rastlanmaktadır. Geliştirilen metodun bir taraftan Kur'ân eğitimini kullanılan görsel materyallerle

desteklerken diğer yandan hoca ile öğrenciler arasında ortak bir dil oluşturduğu gözlemlenmektedir. Bu dilin, tecvid terimlerinin teorik bilgileri ile uygulamalarının birleştirilmesine ve Kur'ân-ı Kerîm derslerindeki verimliliğin arttırılmasına katkı sağladığı müşahede edilmektedir.

Çalışmada, Kur'ân eğitimiyle alakalı bazı konuların renklendirilme metoduyla öğretimi meselesiyle ilgili birkaç örnek sunulmuştur. Söz konusu metodun bu alanda pek çok konuya uygulanabileceği ve geliştirilmeye açık olduğu ifade edilmelidir.

Son olarak, Kur'ân eğitiminde yazılı anlatımların noksan kaldığı bilinmektedir. Bu nedenle çalışmada yazılı olarak anlatılmaya çalışılan metodun, video çekimleri yoluyla görsel olarak da tanıtılmasının bir ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Akaslan, Yaşar. "Türkiye'de Kıraat İlmi Eğitim-Öğretimi", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 2 (2018): 1081-1107.

Alemdar, Yusuf. "İlâhiyat Fakültelerinde Kur'an Dersleri İle İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (2008): 177-212.

Aliyyü'l-Kârî, Ebü'l-Hasan Nureddîn Ali b. Sultân Muhammed. *el-Minehu'l-fikriyye alâ metni'l-Cezeriyye*. Mısır: Matbaatü Mustafa Bâbî ve Evlâdüh, 1948.

Birgivî, Muhammed b. Pir Ali. *ed-Dürru'l-yetîm*. İzmir: Hafız Nuri Efendi Matbaası, 1301/1885.

Cüraysî, Muhammed Mekkî Nasr. *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd fî 'ilmi tecvîdi'l-Kur'âni'l-Mecîd*. Tsh. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2003.

Çetin, Abdurrahman. *Kur'an Okuma Esasları*. Bursa: Emin Yayınları, 2013.

Çollak, Fatih. ""Reîsü'l-Kurrâ"lık Müessesesi ve Esâmî-i Kurrâ Defteri". *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları-IV* (Kırâat İlmi ve Problemleri). İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002.

Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd b. Osman. *et-Tahdîd fi'l-itkân ve't-tecvîd*. Thk. Ğânim Kaddûrî Hamed. Ammân: Dâru Ammâr, 2000.

Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Abdülgani. *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kırââti'l-erbeate aşer*. thk. Şa'bân Muhammed İsmâîl. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1987.

Ehvâzî, Ebû Ali Hasan b. İbrahim b. Yezdâd. *el-Vecîz fî şerhi kırââti'l-karaeti's-semâniyyeti'l-emsâri'l-hamse*. Thk. Düreyd Hasan Ahmed. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2002.

Eskicizâde, Seyyid Ali b. Hüseyin. *Tercüme-i Dürr-i Yetîm*. İzmir: Hafız Nuri Efendi Matbaası, 1301/1885.

Gökdemir, Ahmet. "el-Mürşidü'l-Vecîz ve en-Neşr Bağlamında Ebû Şâme ile İbnü'l-Cezerî'nin Kur'ân Tilâvetine Bakışı". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2019): 103-122.

Gülle, Sıtkı. *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvîd İlmi*. İstanbul: Huzur Yayınları, 2005.

Hamed, Ğânim Kaddûri. *ed-Dirâsâtü's-savtiyye 'inde 'ulemâi't-tecvîd*. Amman: Dâru Ammâr, 2007.

Hamza Miskîn, *Tecvîd-i edâiyye*. İzmir: Hafız Nuri Efendi Matbaası, 1301/1885.

Hemedânî, Ebü'l-'Alâ Hasan b. Ahmed. *et-Temhîd fî ma'rifeti't-tecvîd*. Thk. Cemaleddin Muhammed Şerif, Mecdi Fethi Seyyid. Tanta/Mısır: Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, 2005.

Husarî, Mahmûd Halîl. *Ahkâmu kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Zabeta nassahû ve allaka aleyhi Muhammad Talha Bilâl Minyâr. Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 1999.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fi'l-kırââti'l-aşr*. Thk. Ali Muhammed Dabbâ'. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Âlemiyye, ts.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed. *et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd*. Thk. Ğânim Kadûrî Hamed. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed.

Manzûmetü'l-mukaddime fî mâ yecibü 'alâ kârii'l-Kur'âni en ya'lemeh, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (Cidde: Dâru Nûri'l-Mektebât, 2006),

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed. *Tayyibetü'n-neşr fi'l-kırââti'l-'aşr*. Thk. Eymen Rüşdî Süveyd. Dımeşk: Mektebetü İbni'l-Cezerî, 2012.

Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okuma Kâideleri*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2007.

Karakılıç, Ali Celaleddin. *Tecîd İlmi Kur'ânı Kerîm Okuma Kâıdeleri*. Ankara: Kalkan Matbaacılık, 2016.

Kurtubî, Abdülvehhâb b. Muhammed. Abdülvehhâb b. Abdülkuddûs. *el-Mûdıh fi't-tecvîd*. thk. Ğânim Kaddûrî Hamed. Ammân: Dâru Ammar, 2000.

Mağnisî, Ahmed b. Muhammed. *Tercüme-i Cezerî*. İzmir: Hafız Nuri Efendi Matbaası, 1301/1885.

Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed b. Hammus b. Muhammed. *er-Ri'âye li tecvîdi'l-kırâe ve tahkiki lafzi't-tilâve*. Thk. Ahmed Hasan Ferhat. Ammân: Dâru Ammâr, 1996.

Merğînî, İbrahim b. Ahmed b. Süleyman. *Nücûmü't-tavâli' ale'd-düreri'l-levâmi' fî asli mukrii'l-imâm Nâfi'*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

Mersafî, Abdülfettâh Seyyid Acemî. *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvidi kelâmi'l-Bârî*. Medine: Mektebetü Tayyibe, 2005.

Pakdil, Ramazan. *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*. İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014.

Saçaklızâde, Mehmed b. Ebûbekir Maraşî. *Cühdü'l-mukıll*. Thk. Sâlim Kaddûrî Hamed. Amman: Dâru Ammâr, 2008.

Sarı, Mehmet Ali. *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*. İstanbul: Nümune Matbaacılık, ts.

Taşköprüzâde, Ebü'l-Hayr 'İsamüddîn Ahmed Efendi. *Şerhu'l-mukaddimeti'l-Cezeriyye*. Thk. Muhammed Seydî. Medine-i Münevvere: Vizâratü'ş-Şü'ûni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf ve'd-Da've ve'l-İrşâd, 1421.

Temel, Nihat. *Kıraat ve Tecvîd Istılahları*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013.

Kur Sistemine Dayalı Kur'ân Eğitimi Uygulaması Üzerine Bir Deneme: Yöntem-Analiz-Teklif (İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)

Süleyman Yıldız*

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm Yüce Allah tarafından insanlığa gönderilmiş en müstesnâ kelamdır. Bu vahyin ilk muhatabı şüphesiz Hz. Peygamber'dir. O, göklerden aldığı vahyi insanlara her yönüyle öğretmiştir. O'nun fem-i saâdetlerinden Kur'ân'ı öğrenen sahabe, kendi fıtrat ve karakterlerinin bir yansıması olarak onu okumuş, değişik coğrafyalara dağılarak *müşâfehe*[1] yoluyla onu okutmuştur. Asr-ı saâdetten günümüze, Kur'ân-ı Kerîm, gerek zihnî

* Öğretim Görevlisi Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat ABD.

1 Kırâat ıstılâhında *müşâfehe*, hocanın öğrencisine, öğrencinin de hocasına karşı karşıya okuyarak Kur'ân'ı öğrenmeye denir. Kur'ân öğrenmede en sağlıklı yol müşâfehe (arz) yoludur. Gerek örgün gerekse yaygın eğitimde uygulanan Kur'ân'ı öğrenme ve öğretme müşâfehe yoluyla gerçekleşmektedir. Bk.